

ΤΟΥΡΚΙΑ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΙ ΘΕΣΜΟΙ: ΑΜΦΙΘΥΜΙΕΣ ΚΑΙ ΑΜΦΙΣΗΜΙΕΣ *

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ

Μετά από αιώνες αλληλοκαταστροφικών ενδο-ευρωπαϊκών πολέμων, και αμέσως μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, τον καταστροφικότερο όλων, ιδρύονται διεθνείς και περιφερειακοί θεσμοί που θα προτάξουν την οικονομία και τις εμπορικές ανταλλαγές (διόλου αναγκαστικά ισότιμες) ως αντίδοτο στους πολέμους. Ο γενικός προσανατολισμός είναι η κατάργηση των συνόρων στο πεδίο της οικονομίας — ελεύθερη διακίνηση αγαθών και υπηρεσιών. Η ΕΟΚ είναι ο κυριότερος περιφερειακός ευρωπαϊκός θεσμός που ιδρύεται. Ο οικονομικός και πολιτικός φιλελευθερισμός ως φιλοσοφία προσαρμόζεται στο πλαίσιο του Ψυχρού πολέμου ώστε να αντιπαραταχθεί σε ό,τι θα ονοματίσει σοβιετικό ολοκληρωτισμό (υπό την πίεση όμως του οποίου ενσωματώνει το κοινωνικό κράτος προνοίας). Η Συνθήκη της Ρώμης (τρεις συμφωνίες: ΕΚΑΧ, EURATOM, ΕΟΚ) θα είναι η απαρχή σταδιακής αποδυνάμωσης της κάθε εθνικής κυριαρχίας, στέρεο βάθρο των εμπόλεμων εθνικιστικών ανταγωνισμών.

Κυριαρχία στρατηγικών και οικονομικών στόχων (1959-1989)

Η Συμφωνία σύνδεσης Τουρκίας - ΕΟΚ και η προοπτική ένταξης που έθετε σε κίνηση αντιμετώπιση από τις τουρκικές ελίτ (πολιτική και ακαδημαϊκή) ως το κορυφαίο γεγονός σε ό,τι αυτές θεωρούν ως πορεία δύο αιώνων εξευρωπαϊσμού. Είχε προηγηθεί μία δεκαπενταετία στη διάρκεια της οποίας η Τουρκία προσυπέγραψε πάνω από 20 ευρωπαϊκές συμφωνίες και συνθήκες, ορισμένες από τις οποίες έμελλε να παραβιάζει συστηματικά (Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και των Βασικών Ελευθεριών, Ευρωπαϊκή Πολιτιστική Συμφωνία), προσχώρησε —πέρα από τον ΟΗΕ (1945), τη Διεθνή Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (1947)— σε ευρωπαϊκούς οργανισμούς (Ευρωπαϊκό Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας (ΟΕΕΚ), μετέπειτα ΟΟΣΑ) και συμμετείχε στη βοήθεια για την Ευρώπη Marshall. Το 1949 γίνεται μέλος του Συμβουλίου της Ευρώπης και το 1952 εντάσσεται στο ΝΑΤΟ. Το 1959, ενάμισι χρόνο μετά τη Συνθήκη της Ρώμης (1957) και λίγο μετά την ελληνική αίτηση σύνδεσης, η Τουρκία υποβάλλει την δική της.

Αποτελεί κοινή παραδοχή σε όλη τη σχετική τουρκική αλλά και ευρωπαϊκή βιβλιογραφία, πως εάν για την Ευρώπη ο επικραθιστικός λόγος διαπραγμάτευσης υπήρξε η θεωρούμενη ως «σοβιετική απειλή» (πυξίδα της δυτικής συμπεριφοράς μόνιμα και σταθερά ως το 1989), για την τουρκική πλευρά ο άμεσος λόγος αίτησης σύνδεσης υπήρξε πολιτικός/εθνικός: η Συμφωνία σύνδεσης της Τουρκίας υπήρξε σχεδόν «φωτοτυπική» αποτύπωση της προηγηθείσης αίτησης της Ελλάδας, που η βαθειά ριζωμένη τουρκική καχυποψία την θέλει το «χαϊδεμένο παιδί» της Δύσης. Στην επιλογή αυτή συλλειτουργούσαν οικονομικοί αλλά και ευρύτεροι ιδεολογικο-πολιτισμικοί λόγοι: η σταθεροποίηση της ευρωπαϊκής ταυτότητας της Τουρκίας. Παρά τις αμφιβολίες και αντιρρήσεις ως προς την «ευρωπαϊκότητα» της Τουρκίας (με γεωγραφικά και πολιτισμικά κριτήρια) τα άρθρα της Συμφωνίας διατυπώνονται κατά τέτοιο τρόπο που να φαίνεται ότι δίνει οριστικά τέλος στη σχετική συζήτηση, προβλέποντας ρητά τη δυνατότητα μελλοντικής ένταξης της Τουρκίας στην ΕΟΚ (βλέπε ειδικότερα άρθρο 10 της Συμφωνίας).

Μετά την υπογραφή της Συμφωνίας σύνδεσης (Αγκυρα, Σε-

πτέμβριος 1963) έπεται μια φάση που αρχίζει με την απόσυρση των στρατιωτικών (πραξικόπημα του 1960) και τελειώνει μετά το πραξικόπημα του 1970, με την εκ νέου απόσυρση των στρατιωτικών, τη συμμαχική κυβέρνηση Ετσεβίτ - Ερμπακάν και την εισβολή στην Κύπρο (μετά το πραξικόπημα της τότε ελληνικής στρατιωτικής κυβέρνησης).

Το 1967 η Τουρκία (κυβέρνηση Ντεμιρέλ) υποβάλει αίτηση επίσημης διεργασιών. Οι λόγοι είναι κυρίως πολιτικοί: επικείμενη πρώτη διεύρυνση της ΕΟΚ με Αγγλία, Ιρλανδία, Δανία και, τότε, την Νορβηγία· χούντα των συνταγματαρχών στην Ελλάδα, που επιφέρει πάγωμα Συμφωνίας Σύνδεσης της χώρας μας· αλλά και οικονομικοί: ανησυχίες ότι η διεύρυνση σε όλα τα μέτωπα (αγροτικό, βιομηχανικό —πρώτιστα τα κλωστοϋφαντουργικά—, μεταναστευτικό) θα συνεπαγόταν διάβρωση της Συμφωνίας της Αγκυρας. Επειτα από τριετή διαπραγμάτευση, υπογράφεται (Ιούλιος 1970) το Πρόσθετο (Additional) Πρωτόκολλο — ελεύθερη διακίνηση τουρκικών βιομηχανικών προϊόντων, αλλά όχι των πλέον εξαγωγίμων (πρωτίστως τα κλωστοϋφαντουργικά). Οι οικονομικές συμφωνίες, το γνωρίζουμε, υπογράφονται κατά κανόνα από άνισα ως προς την ισχύ συμβαλλόμενα μέρη.

Μια νέα φάση (1974-1980) έπεται, στην διάρκεια της οποίας οι σχέσεις Τουρκίας - ΕΟΚ ραγδαία επιδεινώνονται. Αρχίζει, εσωτερικά, με σοβαρή οικονομικο-κοινωνική κρίση και πολιτική αστάθεια στην Τουρκία, πετρελαϊκή κρίση διεθνώς, και, περιφερειακά, εισβολή της Τουρκίας στην Κύπρο· τελειώνει με τη χομεινική επανάσταση στο Ιράν (Φεβρουάριος 1979) και τη σοβιετική εισβολή στο Αφγανιστάν τον Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου.

Από τη σκοπιά της ΕΟΚ, το ειδικό βάρος της Τουρκίας είναι μεταβαλλόμενο. Αρχικά αντιμετωπίζεται ως χώρα *συνδεδεμένη*· μετά ως χώρα *μεσογειακή*. Τέλη της δεκαετίας του '80, με τις δραματικές εξελίξεις στην περιοχή, αναβαθμίζεται, αν και πρόσκαιρα, ως *βασικός συντελεστής* (πακέτο οικονομικά ευνοϊκών προτάσεων).

Η πολιτική και κοινωνική αναταραχή, αλλά και η παρατεταμένη βαθιά οικονομική κρίση αντιμετωπίζεται από το κεμαλικό στρατοκρατικό κατεστημένο με πραξικόπημα το 1980. Η πιθανότητα να απορριφθεί από την ΕΟΚ η επικείμενη αίτηση ένταξης τροχοδρομεί τον υπερτονισμό, από τουρκικής αλλά και αμερικανο-βρετανικής πλευράς, ως απτών κινδύνων, δύο ενδεχομένων: αδέσμευτη πολιτική ουδετερότητα και προσέγγιση με την ΕΣΣΔ· συγκρότηση ισλαμικής Κοινής Αγοράς.

Στη μεγαλύτερη διάρκεια της δεκαετίας του 1980, κάθε φορά που η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ή το Ευρωκοινοβούλιο θέτουν ζητήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ατομικών ελευθεριών και εθνικών δικαιωμάτων (Κούρδοι), οι Τούρκοι καθεστωτικοί πολιτικοί και αναλυτές επικαλούνται Σύνταγμα και διατάξεις, αδιαφορώντας κατά πόσον αυτά όντως εφαρμόζονται στην πράξη, και απαιτούν για τη χώρα τους τη χρήση δύο μέτρων και δύο σταθμών.

Η πολιτική δημοκρατία στο προσκήνιο (1989-2005)

Ο ευρωπαϊκός προσανατολισμός της Τουρκίας θα επανεπιβεβαιωθεί επί Οζάλ, με κατάληξη την αίτηση ένταξης το 1987 — παρά

τις προσπάθειες της ΕΟΚ να αποτρέψει «την τρομερή εκείνη ημέρα που θα έπρεπε να δώσει στους Τούρκους ένα οριστικό ναι ή όχι». Πρέπει να σημειώσουμε πως η διασύνδεση δημοκρατίας, πολιτικού φιλελευθερισμού και ευρωπαϊκής προοπτικής πρωτοαναφέρεται ρητά στην περίπτωση της Ελλάδας των συνταγματάρχων (άλλωστε πρωτοστατούν στην κατεύθυνση αυτή οι ίδιες οι δυνάμεις της δημοκρατικής αντίστασης). Ο δεσμός αυτός θα ενισχυθεί αποφασιστικά στα ύστερα χρόνια του φρανκισμού στην Ισπανία και του σαλαζαρισμού στην Πορτογαλία. Ευρώπη και Δημοκρατία θα γίνουν έννοιες ταυτόσημες. Αυτήν την εξέλιξη δεν θα την κατανοήσει εγκαίρως η Τουρκία, παρά μόνον όταν τίθεται εκ νέου με την τρίτη διεύρυνση με τις ανατολικο-ευρωπαϊκές χώρες, μετά την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού. Μάλιστα, η επίσημη τουρκική ρητορεία, σε πολιτικό και ακαδημαϊκό επίπεδο, θα αντιμετωπίσει τις ευρωκοινοτικές αντιδράσεις για την καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την ελλιπή δημοκρατία ως καθαρά προσχηματικές, αλλά δεν θα παύσει να τονίζει τη μονιμότητα και τη διαχρονικότητα του ευρωπαϊκού προσανατολισμού της Τουρκίας, «φυσική ιστορική κλίση» της από τον οθωμανικό 19ο αιώνα, ενώ σε επίπεδο αρχών θα υπογραμμίζει emphaticά την τουρκο-οθωμανική πραγματική θρησκευτική ανεκτικότητα στη «μεγάλη διάρκεια» των πέντε αιώνων (15ος - 20ός) σε αντίθεση με τα επικρατούντα μισαλλόδοξα ρεύματα στην καθολική δύση.

Με τις ραγδαίες εξελίξεις στην Ανατολική Ευρώπη, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσιοποιεί (Δεκέμβριος 1989), με καθυστέρηση δύομισι ετών, την αρνητική γνωμοδότησή της. Με την επικύρωσή της από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (Φεβρουάριος 1990) απορρίπτεται η αίτηση ένταξης, αλλά και επανεπιβεβαιώνεται η εκλογιμότητα της Τουρκίας στην ΕΟΚ, αφήνοντας έτσι στην τουρκική διπλωματία περιθώρια επαναπροσαρμογής της τακτικής της. Στη γνωμοδότηση η Επιτροπή ευσχήμως προτάσσει λόγους εσωτερικής δυναμικής στη διαδικασία ολοκλήρωσης της Κοινότητας. Οι νέες διαπραγματεύσεις διεύρυνσης αναβλήθηκαν για μετά το 1993, και μόνο υπό την προϋπόθεση ότι η κατάληξη θα μπορούσε να είναι θετική. Τα θέματα/προβλήματα που τίθενται είναι όλα όσα επανέρχονται από την εποχή της συμφωνίας σύνδεσης: δημοκρατία, ανθρώπινα δικαιώματα, αναπτυξιακή στρατηγική, αναδιάρθρωση τουρκικής οικονομίας, ανεργία και ελεύθερη διακίνηση (υπογραμμίζεται emphaticά), εμπλουτισμένα από τα πιο πρόσφατα (Κυπριακό).

Περιορισμένη δημοκρατία στην Τουρκία, «ελλείμματα δημοκρατίας» στην ΕΕ (1990 - 2005)

Με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ το 1992 η ΕΟΚ, όπως γνωρίζουμε, μετασχηματίζεται σε Ευρωπαϊκή Ένωση. Όλες οι χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και της Βαλκανικής επιδιώκουν την ένταξη – και γίνονται καταλύτης να ξανασυζητηθεί με επίταση το ζήτημα της ευρωπαϊκής ταυτότητας.

Η 15ετής περίοδος μετά το 1989 είναι γεμάτη εξελίξεις, ορισμένες εκ των οποίων κοσμοϊστορικές: Βαλκανικοί εθνικιστικοί εμπόλεμοι ανταγωνισμοί – με εθνοκαθαρτικές πρακτικές του ισχυρότερου (Σερβία) αλλά και, δευτερευόντως, της Κροατίας στη Βοσνία, έως το 1994· ακολούθησε το Κόσοβο και οι σερβικές επιβουλές, με κατάληξη τη στρατιωτική επέμβαση του ΝΑΤΟ στη Σερβία (1999). Σημείο καμψής στις τουρκο-ελληνο-ευρωπαϊκές σχέσεις, το Συμβούλιο Κορυφής του Ελσίνκι (1999), όπου για πρώτη φορά η Ελλάδα, επί πρωθυπουργίας Σημίτη, κάνοντας

στροφή 180 μοιρών, αποφασίζει, επιτέλους, να ασκήσει πραγματική πολιτική (που, σημειωτέον, είχε εισηγηθεί χρόνια πριν η Ανανεωτική Αριστερά), εγκαταλείποντας την άγονη τακτική του βέτο, πίσω από το οποίο κρύβονταν με ανακούφιση οι επιμέρους χώρες της ΕΕ.

Η 11η Σεπτεμβρίου 2001, με τις απανωτές επεμβάσεις των ΗΠΑ στο Αφγανιστάν (2002) και στο Ιράκ (2003), αρχικά θα αναβαθμίσει κατά τι τη θέση της Τουρκίας, που όμως στην πορεία θα υποβαθμιστεί αποφασιστικά, λόγω της άρνησης της να συνεργαστεί με τον αμερικανικό στρατό σε μια επιχείρηση που ενδυνάμωνε στο έπακρο τη θέση των Κούρδων στην περιοχή και ενθάρρυνε τη διεκδίκηση τους για ενισχυμένη αυτονομία. Είναι πλέον η φάση όπου εκλέγεται για πρώτη φορά αυτοδύναμη κυβέρνηση του ισλαμικών καταβολών κόμματος του Ερντογάν, που γρήγορα θα κατανοήσει, ως θύμα διωγμών το ίδιο από το «βαθύ στρατοκρατούμενο κράτος», τη σημασία της Ευρώπης σε ζητήματα ελευθεριών, ανθρωπίνων και θρησκευτικών δικαιωμάτων.

Μετά την υπογραφή της (τρίτης κατά σειρά) διεύρυνσης με τις δέκα ανατολικο-ευρωπαϊκές, κυρίως, χώρες στην Αθήνα στις αρχές του 2003, δίνεται (Δεκέμβριος 2004) στο Συμβούλιο Κορυφής των Βρυξελλών, διστακτικά μεν αλλά οριστικά, ημερομηνία έναρξης των διαπραγματεύσεων: 3 Οκτωβρίου 2005. Πρόκειται για το τέταρτο κύμα ισχυροποίησης της ταύτισης δημοκρατίας και ευρωπαϊκής ιδέας. Όμως στους μήνες που ακολούθησαν, το 2005, τίθεται σε δοκιμασία μια άλλου τύπου δημοκρατικότητα: ο τρόπος ευρωκοινοτικής διακυβέρνησης, έτσι όπως αποτυπώνεται στην συχνά ανεξέλεγκτη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Διότι «λογαριασμό δημοκρατίας» δεν δίνει μόνο η Τουρκία (όπως θα 'θελε μόνιμος σχολιαστής της κάθε επικαιρότητας). Δίνει, κάθε στιγμή, και η ΕΕ και η Ελλάδα. Απορρίπτεται δημοψηφισματικά το σχέδιο Ευρωπαϊκού Συντάγματος σε Γαλλία και Ολλανδία από Αριστερά και Ακρα Δεξιά, όχι για την ανεπαρκέστατη λειτουργία της δημοκρατίας στην Τουρκία, αλλά, διότι (μέσα σε ένα κλίμα ξενοφοβικό: ο Πολωνός «υδραυλικός», ο Τούρκος μετανάστης) αμφισβητείται η δημοκρατικότητα της ΕΕ.

Μια διαπραγματεύσιμη υλοποιήσιμη «Μεγάλη Ιδέα»

Ερωτήματα όπως «είναι η Τουρκία Ευρώπη;», που κατά κόρον τίθενται, μπορεί να είναι νόμιμα, αλλά είναι παραπλανητικά, καθόσον αναφέρονται σε μια πρωτεύουσα «ουσία»: Π.χ. όταν η Τουρκία αποκλείεται με γεωγραφικά κριτήρια, διαφεύγει ότι ένα μικρό κομμάτι της, και 18 εκατομμύρια πληθυσμός, βρίσκονται στην Ευρώπη. Όταν απορρίπτεται με ιστορικά κριτήρια, παραβλέπεται ότι το Βυζάντιο (που επιθυμούμε σφόδρα να είναι ευρωπαϊκή κληρονομιά) κάλυπτε περίπου τις ίδιες περιοχές με την Οθωμανική αυτοκρατορία και ότι την Μικρά Ασία με τις ιωνικές πόλεις την συναριθμούμε στις κοιτίδες του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Όταν εξοστρακίζεται με όρους θρησκευτικούς, εκτός του ότι αναιρείται η βασική φιλοσοφία της εκκοσμίκευσης στον τρόπο λειτουργίας της ΕΕ (με τα 8-10 εκατομμύρια των μουσουλμάνων της) μας διαφεύγει ότι το Ισλάμ, στην αναγεννησιακή του περίοδο, έπαιξε καταλυτικό ρόλο στην μετακένωση της αρχαίας ελληνικής σκέψης και στην ίδρυση των πρώτων πανεπιστημίων, θεσμικών θεμελίων της όποιας ευρωπαϊκής ιδέας. Αρχές, αξίες και συμφέροντα είναι σταθερά αξεδιάλυτα. Για τον λόγο αυτό, όσο και εάν δεν προκρίνω τις ιστορικές υποθέσεις, ισχυρίζομαι πως αν η Τουρκία ήταν οι-

οικονομικο-τεχνολογικά Ιαπωνία δεν θα ετίθεντο ούτε πολιτισμικά, ούτε θρησκευτικά επιχειρήματα. Το ερώτημα των συνόρων της Ευρώπης τίθεται γενικότερα — και στο όχι και τόσο μακρινό μέλλον — για τη Ρωσία και την Ουκρανία. Αλλά η απόφαση, όσο σύνθετη και εάν είναι, δεν μπορεί να είναι γεωγραφική, πολιτισμική ή θρησκευτική. Μπορεί να είναι μόνο πολιτική.

Με μια νέα περίοδο στις σχέσεις Τουρκίας - ΕΕ να ξεκινά στις 3 Οκτωβρίου, θα αποτολμήσω να κλείσω με μια σκέψη που ίσως — εν μέσω κλίματος έντονου τουρκοσκεπτικισμού στην Ευρώπη, που επιτείνει τον αντίστοιχο ευρωσκεπτικισμό στην Τουρκία — να μοιάζει ουτοπική. Ενα προνομιακό καθεστώς — αντί της ένταξης — για την Τουρκία θα ήταν, κατά την γνώμη μου, η χειρότερη επιλογή όχι μόνο για την ίδια αλλά και για την Ευρώπη· και, φυσικά, την Ελλάδα και την Κύπρο. Η πλήρης ένταξη της Τουρκίας (που, βέβαια, δεν μπορεί να αφεθεί στον αυτόματο πιλότο από τη στιγμή της έναρξης των διαπραγματεύσεων) είναι για μένα αναγκαία και επιθυμητή για τον ακόλουθο πρόσθετο λόγο: εάν η εγκαθίδρυση το 1957 της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ) λειτούργησε καταλυτικά για να ξεπεραστούν αιώνες γαλλο-γερμανικών πολέμων ασύγκριτα αιματηρότερων από οποιαδήποτε σύγκρουση Ευρώπης (και Ελλάδας) με Τουρκία (με κορύφωση τον γενοκτονικό Β' Παγκόσμιο πόλεμο), η Ευρωπαϊκή Ένωση καλείται σήμερα, 50 χρόνια μετά, να δώσει τέλος στις θεωρήσεις Ευρώπης - Τουρκίας ως συγκρουόμενων πολιτισμών. Να θέσει τέλος στις αμοιβαία απορριπτικές προσλήψεις και, ειδικότερα για τα ελληνο-τουρκικά, στις αντιλήψεις περί προαιώνιων και ασυμφιλίωτων εχθρών.

Σήμερα βρισκόμαστε σε άλλη μια κρίσιμη καμπή, ίσως την πλέον κρίσιμη. Στην Τουρκία έχουν προχωρήσει αναμφίβολα σε αποφασιστικά βήματα εκδημοκρατισμού, όμως χωρίς την αναγκαία ρήξη και αποδόμηση του κεμαλισμού, που κάποτε έπαιξε ένα ρόλο εκσυγχρονιστικό, αλλά που σήμερα έχει γίνει παράγων ανασχετικός του εκδημοκρατισμού και του πολιτικού φιλελευθερισμού. Για την ΕΕ είναι μια μοναδική ευκαιρία να επιδείξει τον πολιτισμό της δημοκρατίας: διάλογος, διαπραγμάτευση, συναίνεση και ειρήνη — σε αντιπαράθεση με αμερικανικά σχήματα σύγκρουσης πολιτισμών διεθνώς, αλλά και εσωτερικά, όπως περίτρανα έδειξε η ταξικότατη φυλετική καταστροφή στη Νέα Ορλεάνη. Η Ελλάδα, εάν δεν υποκύψει για άλλη μία φορά στον πειρασμό της πεπαλαιωμένης τακτικής του βέτο, ίσως βρεθεί, παράδοξως, έξι χρόνια μετά το Ελσίνκι, να κρύβεται αυτή τώρα πίσω από τις απορριπτικές προδιαθέσεις στην Ευρώπη, όπως η Ευρώπη κρυβόταν πίσω από τα ελληνικά βέτο. Όμως για την Ελλάδα η συγκεκριμένη συγκυρία θα μπορούσε να αποβεί σε ιστορικά δημιουργική στιγμή, καθόσον μια ρεαλιστικά πραγματοποιήσιμη Μεγάλη Ιδέα είναι εφικτή υπό προϋποθέσεις:

Η Μεγάλη Ιδέα σήμερα είναι η, μέσω Ευρώπης, επανασυγκρότηση του ενιαίου γεωγραφικού/οικονομικού χώρου στα Βαλκάνια και στην Ανατολική Μεσόγειο, χωρίς σύνορα, όπως ήταν (με όλες τις μετατοπιζόμενες, μέσα στη μεγάλη διάρκεια, υπαρκτές εντάσεις και αντιθέσεις) εδώ και 2.500 χρόνια, από τις πόλεις-κράτη και τα ελληνιστικά χρόνια, κι από εκεί στα ρωμαϊκά, στα βυζαντινά και στα οθωμανικά, με όλες τις αμοιβαίες δυνατότητες επιστροφής και μετεγκατάστασης (σε Κωνσταντινούπολη, μικρασιατικά παράλια, Καππαδοκία, όπως και σε Κρήτη και Μακεδονία αμφίρροπα)· η ιδέα είναι μεγάλη επειδή, αν και πολυποίκιλα σύνθετη, είναι εφικτά διαπραγματεύσιμη και όχι ουτοπικά

καταστροφική. Οποιαδήποτε Ελλάδα — είτε εθνοκεντρικής σύλληψης, είτε ελληνική είτε τουρκική, εμπνεόμενη από εκατέρωθεν εθνικιστικές νοσταλγίες για ένα απώτερο ή απώτατο παρελθόν, δεν μπορεί παρά να είναι αμοιβαία καταστροφική. Οι προϋποθέσεις είναι, βεβαίως, αυτονόητες για την Ευρώπη, την Ελλάδα και την Τουρκία — το έχουμε καλά εμπεδώσει: δεν υπάρχει μία εσαεί αναλλοίωτη Τουρκία (του στρατοκρατικού αυταρχισμού), αλλά πολλές· όπως άλλωστε δεν υπάρχει μία Ελλάδα (του ναρκισιστικού εθνοκεντρισμού), ούτε μία Ευρώπη (του τεχνοκρατικού παν-οικονομισμού). Τα οικονομικο-κοινωνικά κριτήρια σύγκλισης (για να αποτραπεί η θεσμική χαλαρότητα και να μην αποβεί εις βάρος της εμβάθυνσης), ο πειστικός εκδημοκρατισμός και η απροϋπόθετη στήριξη των ανθρωπίνων και των μειονοτικών δικαιωμάτων (που, φυσικά, περιλαμβάνουν και χρονοδιάγραμμα άμεσης απόσυρσης των στρατευμάτων κατοχής από την Κύπρο, αλλά και την αναγνώριση πρότερων εθνοτικών καταστροφών και γενοκτονικών πρακτικών) δεν μπορεί να λειτουργούν προσχηματικά. Στόχοι που όχι μόνον δεν αλληλοενισχύονται αυτομάτως αλλά λειτουργούν συχνά αντιθετικά μέσα σε ένα κλίμα γεμάτο από αμφιβολίες, αμφισβησίες, αμφιθυμίες και αμοιβαίες καχυποψίες. Πρόκειται για ζητήματα που απαιτούν όχι μόνο την αμοιβαία γνώση του «άλλου» σε εύρος και σε βάθος χρόνου, αλλά και την ενσυναίσθηση· δηλαδή, ζητήματα καλλιέργειας πνεύματος και συναισθήματος.

Σημείωση του επιμελητή:

Για αναλυτική βιβλιογραφία για την περίοδο 1957-1993, βλ. Στέφανος Πεσμαζόγλου, «Ευρώπη-Τουρκία: Ιδεολογία και Ρητορεία», εκδ. Θεμέλιο 1994, σσ.13-84.

* Το κείμενο αυτό είναι αναδημοσίευση από το αφιέρωμα της εφημερίδας *Καθημερινή* - 7 ημέρες (φ. 2/10/05)

